

LiBeRtE
liberteyayınları

DİN ÖZGÜRLÜĞÜ
ve LAÏSİTE

ABD İLE FRANSA ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA

T. JEREMY GUNN

ÇEVİRENLER: HÜSEYİN BAL, ÖMER FARUK ALTINTAŞ

LIBERTE

2.
Baskı

T. Jeremy Gunn

Din Özgürlüğü ve Laicite

ABD ile Fransa Arasında Bir Karşılaştırma

Religious Freedom and Laicite

A Comparison of the United States and France

Çevirenler: Hüseyin Bal, Ömer Faruk Altıntaş

ISBN 13: 978-975-6201-85-5

Liberte Yayınları® / 125

2. Baskı: Mayıs 2014; 1. Baskı: Kasım 2006

© 2013, 2006 Liberte Yayınları®

© 2004, T. Jeremy Gunn

© 2004, Brigham Young University Law Review

Bu eserin orijinali *Brigham Young University Law Review* dergisinin 419. sayısında 420-506. sayfalar arasında yayınlanmıştır.

Yayın Yönetmeni: Selçuk Durgut

Editör: Atilla Yayla

Sayfa Düzeni: Liberte Yayınları

Kapak Tasarımı: Muhsin Doğan

Baskı: Tarcan Matbaası

Adres: Zübeyde Hanım Mah. Samyeli Sok. No: 15, İskitler, Ankara

Telefon: (312) 384 34 35-36 | *Faks:* (312) 384 34 37 | *Sertifika No:* 25744

LiBeRtE

liberteyayin grubu

Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara

Telefon: (312) 230 87 03 | *Faks:* (312) 230 80 03

E-mail: info@liberte.com.tr | *Web:* www.liberte.com.tr | *Sertifika No:* 16438

Liberte Yayınları® Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

T. JEREMY GUNN

Gunn, Fas'taki El-Ahavani Üniversitesi'nin Beşeri ve Sosyal Bilimler fakültesinde doçent olarak görev yapmaktadır. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı (AGİK) bünyesindeki Din ve Vicdan Özgürlüğü Bürosu'nun danışma konseyi üyeliğinde bulunmuş olan Gunn aynı zamanda ABD Barış Enstitüsü'nde J. F. Kennedy Suikasti Kayıtları İnceleme Kurulu üyesi olarak da görev yapmıştır. İnsan hakları ve din-devlet ayrımı konularında ihtisas sâhibi olan Gunn'in bu alanda yayınlanmış onlarca makale ve kitabı mevcuttur.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	11
1 MİLLÎ KİMLİKLER VE TEMEL EFSANELER	19
A. Fransa Cumhuriyeti'nin Temel Efsanesi Olarak Laisite	19
B. Amerika'nın Kurucu Efsanesi Olarak Din Özgürlüğü	21
2 LAISİTE VE DİN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN TARİHİ KÖKLERİNİ ÖNE ÇIKARTAN FARAZİYELERİN DÜZELTİLMESİ	25
A. Laisitenin Tarihî Kökleri	25
1. Birinci Dalga: Fransız İhtilâli	26
2. İkinci Dalga: Üçüncü Cumhuriyet	31
B. Din Özgürlüğünün Tarihî Kökleri	34
3 LAISİTE, BAŞÖRTÜSÜ VE STASİ KOMİSYONU RAPORU	47
A. Fransa'da Kamu Okullarının Rolü	47
B. Başörtüsü İhtilâfının Arka Plânı ve Ortaya Çıkışı	48
C. Stasi Komisyonu Raporu	57

1. *Laisite Tartışması, Tartışmanın Arka Plânı ve Hukuk* 57
2. *Laisite, Tarafsızlık, Eşitlik ve Vicdan Özgürlüğü* 58
3. *Hakların Sınırlandırılması: "Kamu Düzeni", Başörtüsü ve Dinî Kisve*..... 59

4 "TANRI HUZURUNDA", DİN ÖZGÜRLÜĞÜ VE DOKUZUNCU DÂİREDEKİ MUHALİF HÂKİMLER 77

- A. *Amerikan Bayrağının ve Amerikan Sadakât Yemini'nin Arka Plânı* 78
- B. *Newdow Davası ve Dokuzuncu Dâire Muhalifleri* 92

SONUÇ 101

SONNOTLAR 109

GİRİŞ

LAISİTE KELİMESİ, FRANSA'DA, FRANSIZ DEVLETİ¹ İLE kilise arasındaki olması gereken ilişkiye yönelik mevcut kabûlleri özetlemek için kullanılır. Bir hayli farklı bir anlam taşısa da, ABD'de aynı rolü oynayan terim, "din özgürlüğü"dür. İlk bakışta bu iki kavram, din ile devlet arasındaki olması gereken ilişkiye yönelik bir hayli farklı yaklaşımlara işaret ediyor gibi gözükebilir. *Laisitenin*, şüpheyi (veya belki de düşmanlığı) imâ edebilmesi ihtimâline karşın; din özgürlüğü terimi, devletin, dini, agnostisizm ve ateizmi dışlayarak, tümüyle kucaklamaya yönelik arzularını ifade eder. Kamuoyu araştırmaları, nispeten dindar olmayan Fransa ile oldukça dindar olan ABD² arasında böylesi bir çelişkinin varlığını destekler gözükmektedir.

Laisite ve din özgürlüğü arasında anlam bakımından önemli farklılıkların varlığına rağmen, çoğu zaman, bu iki terim, cumhuriyetlerin kurucu prensipleri, vatandaşları bir

araya getiren bütünleştirici prensipler ve dünyanın geriye kalan kısmı için bu ulusları [sosyolojik anlamda] rol modelleri hâline getiren hayranlık verici karakter örnekleri şeklinde heyecanlı ve şevkli bir lisan ile anlatılmışlardır. Her iki ülkede de bu iki temel doktrin; eşitlik, tarafsızlık ve hoşgörü ile ilgili anayasal normlarla tümüyle örtüşecek şekilde târif edilmişlerdir. Ancak, laisite ve din özgürlüğünün, uygulandıkları ülkelerin vatandaşlarını birleştiren ana prensipler olduklarına dâir yaygın kabûllere rağmen, bu iki kavram, pratikte, kurucu efsanelere daha yakın tarzda etkili olmuşlardır. Söz konusu bu iki terimin tarihi arka plânlarını sorguladığımızda, her ikisinin de birer bütünleştirici ya da ana prensip şeklinde neşet eden görüşler olmadıkları açığa çıkacaktır. Aksine, her iki prensip, çatışma, hoşgörüsüzlük ve de çoğu zaman aykırı görüş sâhiplerine şiddet uygulanması dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Bunun da ötesinde, din ve devletle ilgili mevcut tartışmalar açısından, her iki doktrine de görünüşte ihtilâfları çözücü bir amaçla müracaat edildiğinde; söz konusu bu iki doktrin, inançları sebebiyle vatandaşları bölücü ve yaygın tercihlerin dışında kalan inançları tahkir edici tarzlarda uygulanmaya devam etmektedir. Bu sebeple, laisite ve din özgürlüğü doktrinleri sâdece efsanelerde tasavvur edilebilecek tarzda idealize edilmekle kalmayıp, aynı zamanda özü itibarıyla neşvünema buldukları gibi çatışmacı ve polemik yaratıcı yöntemler içinde kullanılmaktadırlar.

Kamu okullarında dini açığa vurma özgürlüğüyle ilgili çağdaş iki ihtilâf, laisite ve din özgürlüğü doktrinlerinin, hem efsanevî hem de çatışmacı tarzlarda nasıl kullanıldıklarını göstermektedir. 2004'ün Mart ayında Fransa, kamu okulla-

1

MİLLÎ KİMLİKLER VE TEMEL EFSANELER

FRANSA CUMHURİYETİ'NDE LAİSİTE VE BİRLEŞİK DEVLETLER'DE DİN ÖZGÜRLÜĞÜ

A. FRANSA CUMHURİYETİ'NİN TEMEL EFSANESİ OLARAK LAİSİTE

LAİSİTENİN GERÇEKTE NE ANLAMA GELDİĞİ KONUSUNDA bir kesinlik olmamasına rağmen; devlet erkânı, siyasetçiler, akademisyenler ve vatandaşlar terimi öven sözlerinde çoğu zaman içten ve heyecanlıdır. Bunun en belirgin örneklerinden biri, Başkan Jacques Chirac'ın Aralık 2003'te çocukların devlet okullarında “dikkat çeken” dinî kıyafetler giymekten sakınmalarını ilk kez salık verdiği konuşmasında sergilenmiştir.²³ Başkan bu konuşmada şöyle demiştir: “Laisite geleneklerimize kazınmıştır. O bizim Cumhuriyetçi kimliğimizin kalbindedir.”²⁴ *Laisite*, tüm vatandaşların inan-

2

LAISİTE VE DİN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN TARİHİ KÖKLERİNİ ÖNE ÇIKARTAN FARAZİYELERİN DÜZELTİLMESİ

AMERİKAN TARİHİNİN KÖŞE TAŞI VE BU ÜLKEYİ TANıMLAYIP bütünlleştirici bir ilke olarak *din özgürlüğü*, tıpkı Fransa'daki *laisite* gibi, çoğu Amerikalının derinden hissettiği bir ilham kaynağıdır. Her ne kadar *laisite* ve *din özgürlüğü* söylemleri Amerika'da ve Fransa'da övünç kaynağı iseler de, bunların temelinde yatan tarihî gerçekler karanlıkta değildir.

A. LAİSİTENİN TARİHİ KÖKLERİ

Modern Fransız *laisite* kavramı, esasen Fransız tarihinin iki döneminde gelişmiştir: Bunlardan birincisi, 1789 Devrimi'ni izleyen ilk beş yıl, ikincisi ise 1879'dan 1905'e (Üçüncü Cumhuriyet dönemi) kadar olan dönemdir.⁴⁵ Bu iki dönemi ayrın-

3

LAİSİTE, BAŞÖRTÜSÜ VE STASİ KOMİSYONU RAPORU

A. FRANSA'DA KAMU OKULLARININ ROLÜ

BİRÇOK ÜLKE GİBİ FRANSA VE BİRLEŞİK DEVLETLER de milli değerlerini gençliğe aktaracak kurumların okullar olduğuna inanır. Michael Walzer, her ulusun, “çocuklarına, âit oldukları gruplara bakmaksızın, kendi anayasal düzenlemeleri ile kurucularının, kahramanlarının ve mevcut liderlerinin erdemlerini öğretme” çabası içinde olduğunu gözlemlemiştir.¹³⁸ Fransa’da geleneksel olarak “medenî ve ah-lâkî yükümlülüklerin öğretimi, okul müfredatının önemli bir kısmını oluşturur; çocuktan annesini nasıl seviyorsa milletini de öyle sevmesi beklenir ve bunun sağlanmasına yönelik programlar uygulanır.”¹³⁹ Fransız okullarının “en önemli görevi”, akademik araştırma değil, vatanperverliğin öğretilmesidir.¹⁴⁰ Theodore Zeldin, Fransa’da “evrensel eğitimin ve cumhuri-

4

“TANRI HUZURUNDA”, DİN ÖZGÜRLÜĞÜ VE DOKUZUNCU DÂİREDEKİ MUHALİF HÂKİMLER

AMERİKALILARIN ÇOĞU MILLÎ MECLİS, CUMHURBAŞKANI Chirac ve Stasi Komisyonu'nun devlet okullarında dinî kıyafetle ilgili kaygılarını muhtemelen paylaşmayacaktır. Ancak bu, Amerikalıların, dinin devlet okullarında oynadığı rolle hiçbir surette ilgilenmedikleri anlamına gelmez. Onlar devlet okulları, Amerikan bayrağı, millî değerler ve Amerika'nın “Tanrı Huzunda Tek Ulus” (olduğu) ifadesini hep akıllarında tutarlar. Bu nedenle, Amerika'da devlet okulları, Fransa'dakilerin oynadığına benzer bir rol oynarlar.²³⁷ “Amerikalılar okullardan öğrencilere sâdece birey olarak potansiyellerine ulaşmada yardımcı olmasını değil, onları ulusal değer ve kurumları devam ettirecek ve onları sonraki nesile aktaracak iyi vatandaşlar yapmasını da beklerler.”²³⁸ Eğitim “hâkim Amerikan ideolojisinin odağındadır.”²³⁹ Elbet-

SONUÇ

FRANSA'YA VE AMERİKA'YA KARŞI ÂDİL OLMAK İÇİN, BU iki ülkenin vicdan özgürlüğünün yüceltilmesine önemli katkılar yaptıklarını kabûl etmek gerekir. Bu katkılardan biri, *laisite* ilkesinin din ile ilgili olmayan inanç ve kanaâtlere resmî saygı sağlaması ve dine değer atfetmeyen veya dinde huzur bulmayan bireylerin de insan olmak itibariyle saygıya lâyık olduklarını resmî kayıt altına almış olmasıdır. İnançsızlar ister bilim adamı, ister filozof, doktor, siyasî lider veya işçi olsunlar, topluma olan katkılarından dolayı, laik devlet tarafından saygıya değer görülürler. Ayrıca, bunlar siyasî hayata, kamusal söyleme ve değer, moralite ve ahlâk konularıyla ilgili tartışmalara rahatça katılabilirler.

Amerika'ya gelince, efsanelerde iddia edilenden çok farklı olsa da, bu ülkede farklı dinî inançların devlet tarafından korunması gerektiğine ve din özgürlüğüne saygının devletin esenlik ve huzuruna pozitif katkıda bulunacağına dâir çok